

Analiza reakcji polskich społeczności przygranicznych na kryzys humanitarny i uchodźczy spowodowany inwazją Rosji na Ukrainę – studium przypadku

Natalia Bełdyga

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza roli odporności społeczności w sytuacjach kryzysowych i niepewności. Analizie poddano dwa przykłady reakcji społeczności na bezprecedensowy kryzys humanitarny i uchodźczy wywołany inwazją Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Analizowane społeczności znajdowały się w dwóch przygranicznych obszarach Polski: północno-wschodnim – w regionie przygranicznym zwanym przesmykiem suwalskim, oraz południowo-wschodnim – w Bieczu, znanym też jako „Mały Kraków”. Podstawowym celem analizy było lepsze poznanie podstawowych wymiarów odporności społeczności w celu zbadania ich wpływu na reakcję na wspomnianą sytuację kryzysową. Jednym z tych wymiarów jest sprawczość, która ułatwia dostosowywanie się do zmieniających się warunków, zarówno na poziomie pojedynczych osób, jak i społeczności [Inglehart, Welzel 2009]. Drugim elementem odporności społeczności, jak też istotną częścią proaktywnego etapu zarządzania kryzysowego, jest gotowość cywilna, rozumiana jako możliwość utrzymania procesów kluczowych dla funkcjonowania społeczeństwa, zapewnienie dostępności do podstawowych zasobów i zdolność aparatu państwowego do funkcjonowania w sytuacji kryzysowej [Zekulic i in. 2017].

Na potrzeby analizy wykonano badania jakościowe w postaci wywiadów przeprowadzanych na miejscu i na żywo z przedstawicielami dwóch grup, wolontariuszy i członków lokalnej społeczności, zaangażowanych w pomoc ukraińskim uchodźcom przybywającym do Polski. Wyniki badań wskazują, że kryzys uchodźczy i humanitarny wywołany pełnoskalową inwazją Rosji na Ukrainę uruchomił zdolność społeczeństw do działania i zjednoczył je w jednym celu: odpowiedzenia na tę bezprecedensową sytuację kryzysową pomocą dla uchodźców z Ukrainy. Obie wspomniane grupy podjęły się praktycznych działań w terenie w odpowiedzi na sytuację kryzysową, pomagając istotom ludzkim w potrzebie. Pomoc ta często, w szczególności w trakcie pierwszych tygodni inwazji, miała charakter oddolny i indywidualny, z wykorzystaniem wszelkiego rodzaju, często doraźnych, sposobów, metod i rozwiązań. Stanowi ona tym samym solidną podstawę do budowy i rozwoju odporności społeczności.

Słowa kluczowe: kryzys, niepewność, odporność społeczeństw, sprawczość, gotowość cywilna

Wprowadzenie

Społeczności obejmują nie tylko miejsca, lecz również relacje, związki, motywacje, nastawienia i światopoglądy, które jednoczą członków społeczności i inne podmioty w pracy na rzecz wspólnych celów. Silna społeczność przekłada się na bezpieczeństwo,

wygodę i powiązania [Jakes i in. 2007]. Sytuacje kryzysowe i niepewność wpływają na wspólne doświadczenie obywateli. W związku z tym, pojęcie społeczności (w szczególności w badaniach dotyczących katastrof i rozwoju, akademickich i praktycznych) powiązane jest z oddolnymi, wspólnymi działaniami podejmowanymi przez obywateli na poziomie lokalnym w odpowiedzi na różne wyzwania [Titz i in. 2018].

Z kolei odporność definiowana jest jako potencjał do lepszego przygotowania się na zaburzenia [Helfgott 2017] poprzez zdolność do adaptacji i reorganizacji w następstwie destabilizujących wydarzeń, do dalszego funkcjonowania mimo wyzwań oraz jako okazja do transformacji, rekonfiguracji, a nawet rozwoju [Folke 2006]. Dążenie do zwiększenia i wzmocnienia odporności ma kluczowe znaczenie w planowaniu działań w zakresie ograniczania negatywnych skutków katastrof i zapewnienia gotowości społeczności, zwłaszcza gdy ma to miejsce przed zaburzeniem [Xu i in. 2020]. Znaczenie takiego podejścia wynika m.in. z kładzionego ostatnio nacisku na odporność społeczności, a nie jej podatność na szkody [Patriarca et al. 2018], rozumiana jako wrażliwość ludzi i miejsc na straty [Adger 2006]. Odporność społeczności oznacza, że dana społeczność jest zdolna radzić sobie z zaburzeniami poprzez wcześniejsze przygotowanie i ograniczenie zawczasu ryzyka, a w następstwie zaburzenia – poprzez adaptację, ewolucję i transformację [Pfefferbaum i in. 2015].

Powyższe wskazuje, że gotowość, będąca jednym z filarów odporności społeczności [Mission of Finland to NATO 2017], skutkuje bardziej efektywną reakcją na zaburzenia niż samo ich oczekiwanie [Xerandy i in. 2016; Cimellaro i in. 2010; Hosseini i in. 2016].

Kolejnymi istotnymi aspektami odporności społeczności omawianymi we wcześniejszych badaniach są sprawczość, przejawiająca się sprawczymi zachowaniami w ramach zbiorczych działań przynoszących pozytywne rezultaty [Stajkovic i in. 2009] i kapitał społeczny, wyrażany poprzez emocjonalne i obywatelskie wsparcie na poziomie lokalnej społeczności, który z czasem stopniowo rośnie i się kumuluje [Mayer 2019].

Kapitał społeczny kumuluje się poprzez wcześniej wytworzone i rozwijane związki, powiązania, sieci. Powiązania te są obustronne, co przekłada się na wzajemne wsparcie i zaufanie, ułatwiając osiągnięcie celów na poziomie indywidualnym i zbiorczym [Milofsky 2023].

W efekcie ludzki kapitał społeczny obejmuje zasoby niematerialne, które ujawniają się na skutek interakcji społecznych pomiędzy pojedynczymi ludźmi i ich grupami oraz mogą zostać wykorzystane w odpowiedzi na sytuację kryzysową i zaburzenia, np. przy zapewnianiu wsparcia dla osób w potrzebie dotkniętych sytuacją kryzysową. Kapitał społeczny odgrywa kluczową rolę w propagowaniu koncepcji, zgodnie z którą wiedza społeczności oparta na doświadczeniu i wnioskach z wcześniejszych reakcji na zaburzenia i sytuacje kryzysowe powinna być przekazywana dalej i stanowić podstawę do dalszych wniosków. Doświadczenia te powinny być brane pod uwagę podczas przygotowywania dalszych działań w zakresie gotowości społeczności oraz łagodzenia skutków niebezpiecznych sytuacji [Agboola i in. 2023]. Kapitał społeczny może też odnosić się do cechy ułatwiającej aktywny udział w życiu społeczności i wspólnoty na rzecz dobra wspólnego.

Celem niniejszego badania jest analiza roli odporności społeczności w odpowiedzi na sytuacje kryzysowe i niepewność. W związku z tym, nacisk został położony na zdobywanie informacji na temat jednego z podstawowych wymiarów odporności społeczności, tj. sprawczości i gotowości cywilnej, będącej też istotną częścią proaktywnego etapu zarządzania kryzysowego. Analizie poddano dwa przykłady reakcji polskich społeczności przygranicznych na bezprecedensowy kryzys humanitarny i uchodźczy wywołany inwazją Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Analizowane społeczności znajdowały się w dwóch obszarach Polski: północno-wschodnim – w regionie przygranicznym zwanym przesmykiem suwalskim, oraz południowo-wschodnim – w Bieczu, znanym też jako „Mały Kraków”.

Podstawowym pytaniem badawczym było „Jaka jest rola odporności społeczności jako wymiaru sprawczości w odpowiedzi na sytuację kryzysową?”. Dodatkowymi pytaniami badawczymi były: „Jak doświadczenie polskich społeczności przygranicznych zaangażowanych w odpowiedzi na kryzys uchodźczy i humanitarny może wpłynąć na odporność społeczności i gotowość cywilną?” oraz „W jaki sposób sprawczość i gotowość cywilna wzmacniają kapitał społeczny społeczności?”.

Nowatorstwo analizy

Nowatorstwo niniejszej analizy polega na tym, że dotyczy ona roli odporności społeczności i jej aspektów w reakcji społeczności na sytuacje kryzysowe i niepewność. Dodatkowo, analizie poddane zostały konkretne reakcje członków społeczności przygranicznych z dwóch rogów Polski na nowy rodzaj kryzysu uchodźczego, wywołany inwazją Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Jest to szczególnie istotne w czasach niepewności spotęgowanej złożonymi kryzysami międzynarodowymi i lokalnymi, na które reagują podmioty na poziomie globalnym i krajowym, ale też dotknięci nimi uczestnicy na poziomie lokalnym, poszczególnych społeczności. Należy podkreślić, że jedna z analizowanych społeczności znajduje się w przygranicznym przesmyku suwalskim, który na skutek sąsiedztwa z rosyjską eksklawą (Kaliningradem) i Białorusią został określony przez niektóre krajowe i międzynarodowe media jako jedno z najbardziej niebezpiecznych miejsc na ziemi. Wyniki badań empirycznych dotyczących roli odporności społeczności i konkretnych wymiarów jej sprawczości, jak też gotowości cywilnej, mogą być przydatne w dalszych badaniach na temat odporności społeczności i gotowości cywilnej na sytuacje kryzysowe i niepewność.

Podłoże teoretyczne

Sprawczość jako wymiar odporności społeczności

Sprawczość jest zdolnością ułatwiającą dostosowywanie się ludzi na poziomie indywidualnym i zbiorczym. Poczucie sprawczości, kontroli motywuje do celowego działania [Inglehart, Welzel 2009] i pozwala ludziom podejmować samodzielne decyzje

[Richerson i in. 2024]. Biorąc pod uwagę, że działania i czynności odgrywają istotną rolę w odpowiedziach na sytuacje kryzysowe, to ludzka sprawczość ma zasadnicze znaczenie w procesie decyzyjnym [van der Veer 2020]. W czasach kryzysu i zaburzeń, relacje międzyludzkie, w tym nieformalne, motywują i mobilizują ludzi do podejmowania decyzji, często spontanicznych [Boersma i in. 2018]. Role i potencjał sprawczości odzwierciedla koncepcja „społeczeństwa opartego na partycypacji”, opartego na uczestnikach egzekwujących sprawczość oraz „aktywnego obywatelstwa”, które zachęca do brania odpowiedzialności na poziomie indywidualnym [van der Veer 2020].

Gotowość cywilna

Zdolność społeczności do sprawnego zareagowania na kryzys i niepewność zależy od gotowości cywilnej, którą można zdefiniować jako zdolność państwa do funkcjonowania w sytuacji kryzysowej, jak też wszelkie środki i działania podejmowane w czasach pokoju w celu poprawy zdolności państwa do utrzymania procesów kluczowych dla funkcjonowania społeczeństwa [Mission of Finland to NATO 2017]. We współczesnym kontekście globalnym, znaczenie gotowości cywilnej zostało potwierdzone i uwypuklone przez złożoność i niepewność wynikająca ze wzajemnie powiązanych kryzysów hybrydowych i zagrożeń [Mission of Finland to NATO 2017]. W związku z tym, kluczowe znaczenie ma wdrożenie współczesnych rozwiązań służących zwiększeniu potencjału odporności społeczności, jej zdolności do przewidywania sytuacji kryzysowych mogących zaburzyć podstawowe funkcje społeczności, reagowania na nie i radzenia sobie z nimi [Kramer i in. 2015].

W związku z powyższym, niewątpliwa konieczność zwiększania odporności przez gotowość cywilną wynika ze złożonych i wzajemnie powiązanych zmian we współczesnym krajobrazie konfliktów globalnych i kryzysów, których ofiarą mogą paść wszystkie aspekty państw i społeczności [Zekulic i in. 2017]. Ta krytyczna potrzeba została podkreślona już w 1949 r., w Pakcie Północnoatlantyckim, w którym wyłożono podstawowe założenia odporności opartej na gotowości cywilnej, leżące u podstaw potrzeby stawienia czoła zagrożeniom poprzez wzajemną pomoc i wsparcie, gdy zachodzi taka potrzeba [NATO 2023].

Nadal trwa dyskusja na temat tego, w jaki sposób sytuacje kryzysowe mogą stanowić okazję do transformacji społeczeństw [Benessaiah, Eakin 2021]. Ponadto, zdolność do wykorzystania pojęcia odporności w praktyce, w odpowiedzi na zaistniałą sytuację kryzysową, jest wyczekiwana przez podmioty wykorzystujące odporność w praktyce [Carpenter i in. 2012], np. odpowiedzialne za zarządzanie kryzysowe, gotowość cywilną i bezpieczeństwo narodowe.

Biorąc powyższe pod uwagę, trwający kryzys humanitarny i uchodźczy wywołany przez rosyjską agresję wobec Ukrainy, która przekształciła się w inwazję na Ukrainę w 2022 r., może stanowić okazję do wykorzystania pojęcia odporności społecznej w praktyce przez różne podmioty. Przedmiotem szeroko zakrojonej i dokładnej analizy powinny być liczne i wszechstronne reakcje na to bezprecedensowe dla państwa unijnego

zjawisko [Rozakou 2017], które zostały podjęte przez różne podmioty, w szczególności osoby prywatne [Bełdyga 2023], jak też cechy odporności, które wzmocniły odporność społeczną i wspólnotową [Patel i in. 2017].

Metodyka

Badanie miało na celu analizę roli odporności społeczności, wymiaru sprawczości i gotowości cywilnej w odpowiedzi na sytuacje kryzysowe i niepewność. W tym celu opracowana została instrukcja dotycząca wywiadów jakościowych z członkami dwóch społeczności przygranicznych, w Suwałkach, w północno-wschodnim regionie przygranicznym zwanym przesmykiem suwalskim, oraz w Bieczu, znanym też jako „Mały Kraków”, w południowo-wschodniej części kraju. Uczestników badania wybrano nielosową techniką, na podstawie cech istotnych z punktu widzenia analizy, jak też z wykorzystaniem dodatkowej metody – kuli śnieżnej, zgodnie z którą uczestnicy badania byli proszeni o wskazanie możliwych kolejnych reprezentatywnych uczestników. Jedynym przyjętym kryterium było zaangażowanie osoby, z którą przeprowadzano wywiad, w pomoc dla uchodźców przybyłych z Ukrainy do Polski, prywatnie lub w ramach obowiązków zawodowych. Przy doborze próby nie brano pod uwagę takich kryteriów jak wiek, płeć, stan cywilny.

W następnym etapie uczestnicy badania zostali podzieleni na dwie grupy: wolontariuszy i członków społeczności. W okresie od marca do czerwca 2023 r., podczas dwóch wypraw do Biecza i Suwałk, rodzimego miasta badaczki, przeprowadzono wywiady z wybranymi osobami. Wywiady przeprowadzone zostały osobiście i na miejscu i trwały od 30 minut do 2,5 godziny.

Niniejszy artykuł przedstawia wyniki analizy jakościowej zebranych danych empirycznych, które zostały podzielone na podkategorie według rodzaju uczestników badania: 5 z obszaru Suwałk (oznaczonych jako S_INF) i 5 z obszaru Biecza (B_INF). W przypadku tego badania, pytania skupiały się na odporności społeczności, sprawczości i gotowości cywilnej. W przypadku sprawczości, zadano następujące pytania: „Czy samodzielnie podjąłeś/podjęłaś działania mające na celu wsparcie uchodźców przybywających do Polski z Ukrainy?”, „Czy szukałeś/szukałaś grup lub inicjatyw wspierających uchodźców przybywających do Polski z Ukrainy, aby do nich dołączyć lub je wesprzeć?”. W odniesieniu do gotowości cywilnej, zadano następujące pytania: „Jak byś zareagował/a, gdyby to zdarzyło się ponownie?”, „Jakie były największe wyzwania?”, „Jakie wnioski zostały wyciągnięte na przyszłość?”, „Co możesz polecić, aby być lepiej przygotowanym?”.

Ograniczeniem niniejszego artykułu jest fakt, że przedstawia on rezultaty badań będących częścią większego projektu badawczego (pracy doktorskiej), a zebrane dane empiryczne będą jeszcze analizowane i interpretowane. Badanie, jak też instrukcja dotycząca wywiadów, zostały zaakceptowane przez Komisję Etyki Badań Uniwersytetu Technicznego w Kownie, co potwierdza, że projekt nie narusza podstawowych zasad etyki badań naukowych (protokół nr M4-2023-03).

Wyniki

Odpowiedzi odnoszące się do pytań o sprawczość zostały skategoryzowane jako „Psychiczna gotowość do podjęcia działań pomocowych”, „Indywidualne, niezależne, spontaniczne, dobrowolne, oddolne inicjatywy i działania humanitarne” oraz „Rezygnacja z własnych dóbr materialnych”.

Tabela 1. Wymiar odporności społeczności – sprawczość

Podkategoria odpowiedzi	Cytowane wypowiedzi uczestników badania	Podkategoria uczestników badania
Psychiczna gotowość do podjęcia działań pomocowych	<i>Słuchaliśmy telewizji, słuchaliśmy radia, i tak było, byliśmy na to gotowi, że coś takiego może się stać. To znaczy byliśmy psychicznie gotowi, że jednak coś może zacząć się dziać (S_INF2)</i>	Wolontariusz
Indywidualne, niezależne, spontaniczne, dobrowolne, oddolne inicjatywy i działania humanitarne	<i>Zebrałem katalog podmiotów z całego kraju, które wspierają i zapewniają specjalistyczną pomoc uchodźcom z niepełnosprawnościami (B_INF1)</i>	Wolontariusz
Rezygnacja z własnych dóbr materialnych	<i>Kupiłem trochę rzeczy, aby je sprzedać, bo tam taka np. kurtka kosztowała, powiedzmy, trzy złote w sklepie z używanymi ubraniami, a była w bardzo dobrym stanie, a kurtkę można sprzedać za 100, 150. No i te rzeczy zalegały, miałem je wystawić na sprzedaż, ale koniec końców zalegały, więc ostatecznie podjąłem decyzję, że trzeba je wysłać, bo mogą się przydać (B_INF3)</i>	Członek społeczności

Źródło: opracowanie własne autora

Tabela 2. Gotowość cywilna

Podkategoria odpowiedzi	Cytowane wypowiedzi uczestników badania	Podkategoria uczestników badania
Reakcja taka sama, ale z większą dozą doświadczenia, spójności, poświęcenia	<i>Jestem bogatszy o to doświadczenie, myślę, że postąpilibyśmy teraz dokładnie tak samo, mając na uwadze wszystkie te rozwiązania, infrastrukturę, wypracowane trasy, jeśli chodzi o trasy, ludzi, którzy nas nie zawiedli, którzy wyrazili też gotowość do pomocy tu i teraz. Więc to chyba jest kwestia, tak sądzę, spójnej współpracy, nawet nieco zautomatyzowanej, że ja tobie, ty mi, ty coś tam, a cały czas gdzieś trwa ten ping pong. I sądzę, że zrobiłbym dokładnie, dokładnie to samo (B_INF5)</i>	Wolontariusz
Racjonalne zachowanie zamiast paniki i nadmiaru emocji	<i>Nie należy dać się ponieść emocjom, jakoś trzeba się temu oprzeć, bo to strasznie zjada cię od środka, a twoja energia idzie zupełnie nie tam, gdzie trzeba. Nie, nie, nie na realizację celu. I nie należy zachowywać się gorączkowo, emocjonalnie (B_INF2)</i>	Członek społeczności
Jedność, współczucie, szacunek	<i>Gotowość cywilna to na pewno to, że ludzie powinni się znowu zjednoczyć, bo mieszkamy obok siebie. Kiedyś w tych blokach, według opowieści rodziców, dziadków, wszyscy znali wszystkich. Sąsiedzi znali się lepiej, nawet spotykali się na kawę, a teraz tak naprawdę nie znasz swoich sąsiadów. Mówisz „dzień dobry” i czasem nawet nie wiesz, że to sąsiad (S_INF3)</i>	Członek społeczności

Źródło: opracowanie własne autora

Odpowiedzi dotyczące pytań nt. gotowości cywilnej zostały skategoryzowane jako „Reakcja taka sama, ale z większą dozą doświadczenia, spójności, poświęcenia”, „Racjonalne zachowanie zamiast paniki i nadmiaru emocji” oraz „Jedność, współczucie, szacunek”.

Omówienie wyników

Rezultaty badania wskazują, że uczestnicy w obu grupach (wolontariuszy i członków społeczności) w obu społecznościach (Suwałkach i Bieczu) wykorzystywali swą sprawczość w podobnym stopniu, co przejawiało się w podobnych działaniach podejmowanych w odpowiedzi na kryzys uchodźczy i humanitarny. Gdy dowiedzieli się o agresji zbrojnej Rosji wobec Ukrainy, byli psychicznie gotowi do udzielania wsparcia i pomocy w przypadku przyjazdu uchodźców z Ukrainy lub ich przejazdu przez Polskę. Uczestnicy przewidywali bowiem, że ta pełnoskalowa inwazja na Ukrainę może skutkować masowymi przepływami ludzkimi w postaci ludzi uciekających z zaatakowanej ojczyzny. Należy zauważyć, że gotowość psychiczna społeczności na indywidualne lub zbiorcze działania pomocowe w większości przypadków miała charakter oddolny i spontaniczny. Tak było np. w przypadku uczestników, dla których *„pierwszą myślą była [...] sytuacja niepełnosprawnych. To był mój pierwszy odruch [...] Co, na Boga, stanie się z osobami niepełnosprawnymi, jak zostanie przeprowadzona ewakuacja, myślałem z technicznego punktu widzenia [...] ale to, tak naprawdę moim pierwszym skojarzeniem było [...] jak to wszystko będzie się posuwać, jak to wszystko będzie się posuwać. Cała ta logistyka. Cóż, byłem przerażony, choć nic jeszcze tak naprawdę nie zaczęło się jeszcze dziać”* (B_INF1). Reakcją uczestnika na ten problem było przygotowanie i ciągłe aktualizowanie listy instytucji z całej Polski, które oferują specjalistyczną pomoc w zakresie dostępności dla uchodźców z niepełnosprawnościami, aby *„Gdy pojawiła się informacja, że Ukraińcy nadchodzą, że są na granicy, że przyjadą do Przemysła, to miałem w tyle głowy, kurczę, w końcu na stacji nie ma żadnych udogodnień. To piękny budynek, ale jak ci ludzie się tam dostaną, jak to będzie wyglądać, co z osobami ślepyimi, co z kobietami w ciąży itd. itp. Więc zacząłem szykować listę, i to była moja działalność oddolna, całkowicie darmowa, regularnie ją uzupełniałem przez półtora miesiąca”* (B_INF1). Inni pomagający zapewniali wsparcie materialne, co często oznaczało poświęcenie własnych dóbr materialnych. Tak było w przypadku uczestnika, który podarował ukraińskim żołnierzom sprzęt wojskowy, który – w przypadku sprzedaży – przyniósłby właścicielowi zysk, gdyż został zebrany w celach komercyjnych. Uczestnik wyjaśnił, że to wsparcie było *„przeznaczone dla ukraińskich żołnierzy, po prostu by im tam pomóc”* (B_INF3). Kolejny uczestnik już drugiego dnia inwazji przygotował w swoim domu magazyn, do którego ludzie mogli przynosić dary dla ukraińskich uchodźców, które miały zostać przewiezione na Ukrainę: *„Tak, to było dwudziestego piątego. 25 lutego. I to ogłoszenie [...] Chyba pojawiło się gdzieś po południu, około 5 po południu, w piątek 25, a od ósmej rano ludzie zaczęli przychodzić do naszego domu, bo w końcu podaliśmy nasz prywatny*

adres, więc ludzie zaczęli przychodzić – ludzie, których znaliśmy, ludzie, których nie znaliśmy, podaliśmy też numer telefonu, więc ludzie dzwonili. Okazało się, że w całej dzielnicy, a nawet nieco większym obszarze, jest to jakby jedyny działający, oczywiście nieoficjalny, punkt zbiórki”.

W przypadku pytań dotyczących gotowości cywilnej, wyniki badań wskazują, że uczestnicy z obu społeczności, pytani o reakcję w przypadku ponownego wystąpienia takiej sytuacji kryzysowej, odpowiadali, że są dosłownie gotowi zareagować w każdej chwili i w podobny sposób lub „*tak samo*” (B_INF3), gdyż „*nie da się zachować inaczej*” (B_INF2), ale „*tylko tym razem na pewno z większym poświęceniem*” (B_INF3) i w bardziej spójny i zorganizowany sposób, gdyż zdobyli już doświadczenie, a „*nawet gdyby nie było to takie cykliczne, a po prostu nagły sygnał, że, słuchajcie, dzisiaj jakaś grupa [uchodźców] przyjeżdża wieczorem, to mielibyśmy pełną chatę [stację kolejową] na wieczór*” (S_INF4).

Pytani o zalecania w zakresie gotowości na sytuacje kryzysowe i czy w ogóle możliwe jest przygotowanie się na nie, uczestnicy twierdzili, że przygotować jest się trudno, ale negatywne skutki mogą zostać ograniczone, a problem rozwiązany, „*bo chodzi o to, że OK, jest problem, ale problemy nie są po to, aby nad nimi siedzieć i dumać, tylko aby je rozwiązywać*” (S_INF1). Niektórzy uczestnicy sugerowali przygotowania na sytuację kryzysową w sensie ściśle materialnym, np. „*ważne jest, aby mieć wszystkie papiery, przygotować taki plecak, wiesz, żeby w środku mieć dokumenty, trochę gotówki i karty*” (S_INF5) i że ważne jest, aby „*[...] zebrać w jakiś sposób jedzenie, wodę, ubrania [...], ale przede wszystkim, co osobiście polecam, to taki plecak na wypadek ucieczki, spakowanie rzeczy niezbędnych do przetrwania przez tydzień, góra dwa [...], bo to jest na tym etapie kluczowe*” (B_INF3). Inni zalecali niematerialną gotowość, tak by w nagłym wypadku i sytuacji kryzysowej ludzie „*działali mądrze*” (B_INF2), zachowywali się racjonalnie zamiast ulegać panice i nadmiarowi emocji. Niektórzy uczestnicy sugerowali, że gotowość tak naprawdę wynika ze współczucia i szacunku dla innych, np. poprzez próbę poznania swoich sąsiadów w sytuacji kryzysowej w celu lepszej integracji i współdziałania, co uczyni silniejszym. Takie poczucie jedności „*[...] może pomóc, bo w nagłym wypadku ludzie się bardziej zjednoczą. A tak, załóżę się, że większość by wsiadła do samochodu i odjechała*” (S_INF3).

Wnioski

Rezultaty badania wskazują, że kryzys uchodźczy i humanitarny wywołany pełnoskalową inwazją Rosji na Ukrainę wyzwolił zdolność społeczności do działania i jednoczył je w tym samym celu – zareagowania na ten niespotykany kryzys poprzez pomoc udzielaną ukraińskim uchodźcom. Rosyjska wojna na Ukrainie zakłóciła życie Ukraińców, ale i Polaków, którzy doświadczyli nagłego i masowego przyjazdu uchodźców z Ukrainy do Polski, szukających bezpieczeństwa poza zaatakowaną ojczyzną. Te praktyczne i bezpośrednie doświadczenia obu społeczności w odpowiedzi na sytuację kryzysową (pomoc innemu człowiekowi w potrzebie, często – zwłaszcza w pierwszych tygodniach inwazji – oddolna i indywidualna, z wykorzystaniem wszelkich, często doraźnych rozwiązań) stanowią solidną podstawę w postaci gotowości cywilnej,

na której może być budowana i wzmacniana odporność społeczności. Odrębną kwestią jest rekomendacja niematerialnej gotowości na sytuacje kryzysowe, rozumianej jako jedność, współczucie i szacunek, zwłaszcza praktykowane przed sytuacją kryzysową i zaburzeniem. To z kolei zapewnia znaczący potencjał w zakresie pogłębiania związków międzyludzkich i społecznych na poziomie społeczności i indywidualnym, co sprzyja kumulacji kapitału społecznego.

- Sprawczość zaczyna się od myśli i impulsu do działania. Choć egzekwowana jest indywidualnie, w przypadku gdy występuje u wielu osób, może istotnie wpłynąć na odporność społeczności na sytuacje kryzysowe i niepewność;
- Reakcja społeczności na bezprecedensową sytuację kryzysową i niepewność stanowi okazję do wykorzystania praktycznego doświadczenia zdobytego przez poszczególne osoby zaangażowane w przygotowania gotowości cywilnej;
- Doświadczenia pojedynczych członków społeczności zaangażowanych w tę reakcję są źródłem wiedzy i doświadczenia, które mogą zostać wykorzystane przez podmioty zarządzające planowaniem odporności i gotowości cywilnej;
- Pogłębianie związków społecznych i relacji międzyludzkich na poziomie indywidualnym i społeczności na rzecz planowania gotowości cywilnej może dodatkowo wzmocnić kapitał społeczny społeczności;
- Istotne znaczenie ma uwypuklenie wzajemnych związków między odpornością społeczną, sprawczością, gotowością cywilną i kapitałem społecznym, w szczególności w przypadku badań nt. odporności i w społecznościach zaangażowanych w odpowiedź na sytuacje kryzysowe.

Niniejszy artykuł został oparty na rezultatach analizy jakościowej niewielkiej części większej próby, która będzie stanowić przedmiot dalszych analiz w ramach prac nad rozprawą doktorską autora.

W obliczu trwającej wojny i sytuacji kryzysowych na Ukrainie, jak też w innych częściach świata, które również dotyczą cywilów, istotnym wnioskiem jest, że wysoce zalecane jest, aby przeprowadzone zostały dogłębne badania jakościowe bardzo konkretnej grupy osób, tj. reagujących od razu i pomagających uchodźcom z Ukrainy, którzy przyjeżdżali do Polski w poszukiwaniu schronienia i bezpieczeństwa i trafiali do punktów recepcyjnych i/lub punktów zbiorowego zakwaterowania w całej Polsce. Do pierwszej kategorii punktów należały zwłaszcza stacje kolejowe i autobusowe w dużych miastach Polski, takich jak Rzeszów, Przemyśl, Kraków i Warszawa, ale też te w mniejszych miastach, jak Suwałki. W drugiej kategorii mieściły się miejskie ośrodki sportu i rekreacji (OSiR i MOSiR). W obu kategoriach funkcjonowały też inne przybytki, które zostały przekształcone w punkty zbiorowego zakwaterowania i/lub punkty recepcyjne, albo nieformalnie i oddolnie przez osoby prywatne, albo formalnie przez władze lokalne.

Te bezpośrednie doświadczenia ludzi zaangażowanych w pierwszej kolejności w reakcję na kryzys humanitarny i uchodźczy mogą stanowić cenne źródło doświadczenia i wiedzy praktycznej na temat mechanizmu i struktury reakcji na sytuację kryzysową.

Wreszcie, relacje te mogą pozwolić rozebrać na części pierwsze proces budowy odporności społeczności w rzeczywistości zaburzonej sytuacji kryzysowej, np. poprzez identyfikację czynników inicjujących taki proces i to, czy / jak z czasem odporność społeczności rozwijała się i była wzmacniana. Wyniki takiej analizy mogą stanowić cenną podstawę do dalszej interpretacji i wykorzystania, w szczególności przez podmioty zaangażowane w zarządzanie kryzysowe, gotowość cywilną i bezpieczeństwo narodowe.

Literatura

- Adger W.N., 2006, *Vulnerability*, *Global Environmental Change*, 16, 3, s. 268–281, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.02.006>
- Agboola O.P., Nia H.A., Dodo Y.A., 2023, *Strengthening Resilient Built Environments through Human Social Capital: A Path to Post-COVID-19 Recovery*, *Urban Science*, 7, 4, 114, <https://doi.org/10.3390/urbansci7040114>
- Bełdyga N., 2023, *The Role of Community Resilience Dimensions of Agency and Resources in Community Resilience to Crises and Uncertainty in Polish Border Communities*, *European Integration Studies*, 17, s. 71–82, <https://doi.org/10.5755/j01.eis.1.17.33991>
- Benessaiah K., Eakin H., 2021, *Crisis, transformation, and agency: Why are people going back-to-the-land in Greece?* *Sustainability Science*, 16, s. 1841–1858, <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01043-5>
- Carpenter S.R., Arrow K.J., Barrett S., Biggs R., Brock W.A., Crépin A-S., Engström G., Folke C., Hughes T.P., Kautsky N., Li C-Z., McCarney G., Meng K., Mäler K-G., Polasky S., Scheffer M., Shogren J., Sterner T., Vincent J.R., Walker B., Xepapadeas A., Zeeuw A.D., 2012, *General Resilience to Cope with Extreme Events*, *Sustainability*, 4, 12, s. 3248–3259, <https://doi.org/10.3390/su4123248>
- CCOE, 2024, *CCOE Info Sheet Resilience through Civil Preparedness, A CCOE Info Sheet*, <https://www.cimic-coe.org/resources/fact-sheets/resilience-through-civil-preparedness.pdf>
- Cimellaro G.P., Reinhorn A.M., Bruneau M., 2010, *Framework for analytical quantification of disaster resilience*, *Engineering Structures*, 32, 11, s. 3639–3649, <https://doi.org/10.1016/j.engstruct.2010.08.008>
- Community & Regional Resilience Institute, 2013, March, *Building resilience in America's communities: Observations and implications of the CRS pilots (A CARRI report)*, <http://www.resilientus.org/wp-content/uploads/2013/05/CRS-Final-Report.pdf>
- Folke C., 2006, *Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses*, *Global Environmental Change*, 16, 3, s. 253–267, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Helfgott A., 2018, *Operationalising systemic resilience*, *European Journal of Operational Research*, 268, 3, s. 852–864, <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.11.056>
- Hosseini S., Barker K., Ramirez-Marquez J.E., 2016, *A review of definitions and measures of system resilience*, *Reliability Engineering & System Safety*, 145, s. 47–61, <https://doi.org/10.1016/j.res.2015.08.006>

- Inglehart R.F., Welzel Ch., 2009, *How Development Leads to Democracy: What We Know About Modernization Today?* *Foreign Affairs*, 88, 2, s. 33–48, <https://ssrn.com/abstract=2391678>
- Jakes P., Kruger L., Monroe M., Nelson K., Sturtevant V., 2007, *Improving Wildfire Preparedness: Lessons from Communities across the U.S.*, *Human Ecology Review*, 14, 2, s. 188–197, <https://www.jstor.org/stable/24707705>
- Kramer F.D., Binnendijk H., Hamilton D., 2015, *NATO's New Strategy: Stability Generation*, <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/nato-s-new-strategy-stability-generation/>
- Mayer B., 2019, *A Review of the Literature on Community Resilience and Disaster Recovery*, *Current environmental health reports*, 6, 3, s. 167–173, <https://doi.org/10.1007/s40572-019-00239-3>
- McCrea R., Walton A., Leonard R., 2015, *Developing a Model of Community Wellbeing and Resilience in Response to Change*, *Social Indicators Research*, 129, s. 195–214, <https://doi.org/10.1007/s11205-015-1099-y>
- Milofsky C., 2023, *Resilient Communities in Disasters and Emergencies: Exploring their Characteristics*, *Societies*, 13, 188, <https://doi.org/10.3390/>
- Mission of Finland to NATO*, 2017, <https://finlandabroad.fi/web/nato/civil-preparedness>
- National Academies of Science, 2012, *Disaster Resilience: A National Imperative*, National Academies Press, Washington, DC.
- NATO, 2023, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- Patel S.S., Rogers M.B., Amlôt R., Rubin G.J., 2017, *What Do We Mean by 'Community Resilience? A Systematic Literature Review of How It Is Defined in the Literature*. *PLoS Currents: Disasters*, 9, 1, <https://doi.org/10.1371/currents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2>
- Patriarca R., Di Gravio G., Costantino F., Falegnami A., Bilotta F., 2018, *An Analytic Framework to Assess Organizational Resilience, Safety and Health at Work*, 9, 3, s. 265–276, <https://doi.org/10.1016/j.shaw.2017.10.005>
- Pfefferbaum B., Pfefferbaum R., Horn R., 2015, *Community Resilience Interventions: Participatory, Assessment-Based, Action-Oriented Processes*, *American Behavioral Scientist*, 59, 2, s. 238–253, <https://doi.org/10.1177/0002764214550298>
- Richerson P.J., Boyd R.T., Efferson Ch., 2024, *Agentic processes in cultural evolution: relevance to Anthropocene sustainability*, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 379, 1893, <https://doi.org/10.1098/rstb.2022.0252>
- Rozakou K., 2017, *Solidarity and Humanitarianism: The Blurred Boundaries of Humanitarianism in Greece*, *Etnofoor*, 29, 2, s. 99–104, https://doi.org/10.1163/9789004431140_092
- Stajkovic A.D., Lee D., Nyberg A.J., 2009, *Collective efficacy, group potency, and group performance: Meta-analyses of their relationships, and test of a mediation model*, *Journal of Applied Psychology*, 94, 3, s. 814–828, <https://doi.org/10.1037/a0015659>
- Titz A., Cannon T., Krüger F., 2018, *Uncovering Community: Challenging an Elusive Concept in Development and Disaster Related Work*, *Societies*, MDPI, 8, 3, s. 1–28, <https://doi.org/10.3390/soc8030071>

van der Veer L., 2020, *Residents' responses to refugee reception: The cracks and continuities between care and control*, *Ethnic and Racial Studies*, 43, 16, s. 368–387,
<https://doi.org/10.1080/01419870.2020.1805119>

Xu W., Zhong M., Hong Y., Lin K., 2020, *Enhancing community resilience to urban floods with a network structuring model*, *Safety Science*, 127, <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104699>

Zekulic V., Godwin C., Cole J., 2017, *Reinvigorating Civil-Military Relationships in Building National Resilience*, *RUSI Journal*.

[dostęp do plików <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2020.104699>: grudzień 2023, styczeń-marzec 2024]

Tłumaczenie z języka angielskiego: Maciej Sulmicki

Community resilience in response to humanitarian and refugee crisis caused by Russian invasion of Ukraine – a case study of Polish border communities

ABSTRACT

Since this study aim is to analyze the role of community resilience in response to crisis and uncertainty, two cases of community responses to an unprecedented refugee and humanitarian crisis caused by Russian invasion of Ukraine on 24th February 2022 made by two Polish border communities from two corners of Poland, one in northeast, in a borderland area referred to as Suwałki Gap and second in southeast, in Biecz, referred to as “Little Cracow” have been studied.

The main objective of this study is to gain knowledge of one of core dimensions of community resilience, namely agency which enhances adaptability on both individual and collective level, often referred to as the locus of control [Inglehart, Welzel 2009] as well as a pillar of community resilience and crucial element in the proactive phase of crisis cycle management, civil preparedness defined as the ability to sustain functions vital to society, ensuring basic supply and the State's capacity to act in a crisis situation [Zekulic et al. 2017] to see if they have enhanced community resilience in this response.

For this purpose, on site and in person qualitative interviews have been conducted with research participants, from two interview groups of volunteers and community members who were privately and professionally involved in this response, namely in helping Ukrainian refugees arriving to Poland.

The results demonstrate that refugee and humanitarian crisis caused by the full-scale Russian invasion of Ukraine triggered communities' agency to act and kept them united by the same aim – to respond to this unprecedented crisis by helping Ukrainian refugees. Those practical and hands-on experiences of both communities in response to crisis by helping another human being in need, very often and especially in the first weeks of the invasion, bottom-up and individually, with the use of all kinds of, often ad hoc, means, methods and various solutions, provide a solid civil preparedness ground on which community resilience could be built and strengthened.

Key words: crisis and uncertainty, community resilience, agency, civil preparedness

Natalia Beldyga

Wydział Nauk Społecznych, Humanistycznych i Sztuki, Uniwersytet Techniczny w Kownie /

Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology

e-mail: natalia.beldyga@ktu.edu

cytacja:

Beldyga N., 2024, *Analiza reakcji polskich społeczności przygranicznych na kryzys humanitarny i uchodźczy spowodowany inwazją Rosji na Ukrainę – studium przypadku*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 49, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 23–35,

<https://www.doi.org/10.21858/msr.49.02>

**MAZOWIECKIE BIURO
PLANOWANIA REGIONALNEGO
W WARSZAWIE** ©

